

Sustainable development and intellectual property

Сталий розвиток та інтелектуальна власність

Olena Chomakhashvili

Key words:

sustainable development, intellectual property, development of environment.

Ключові слова:

сталий розвиток, інтелектуальна власність, розвиток довкілля.

Актуальність дослідження. На початку тисячоліття Україна демонструвала порівняно стійке економічне зростання, що сприяло покращенню соціальної ситуації в країні та справило позитивний вплив на досягнення Цілей Розвитку тисячоліття. У середньому темп приросту ВВП протягом 2000–2007 рр. становив близько 7,5%. За цей період ВВП України збільшився майже на 80%, а продуктивність праці – майже на 70%. Водночас позитивний економічний та соціальний поступ відбувався за умов формування в Україні сировинно орієнтованої експортної моделі розвитку, яка спиралася на конкурентні переваги, що виникали значною мірою завдяки дешевиці енергетичних і трудових ресурсів. Це створювало певну ілюзію конкурентоспроможності національної економіки й успішності відповідної моделі конкуренції, зумовлюючи зволікання з подоланням ключових системних диспропорцій та здійсненням структурних перетворень. Відсутність адекватної позиції у міжнародному розподілі праці посилювала залежність України від коливань міжнародної економічної кон'юнктури. Нераціональна структура експорту (переважно сировинного характеру та з низькою часткою доданої вартості) негативно впливала на динаміку економічного зростання. Відсутність послідовної політики щодо опанування сучасних чинників конкурентоспроможності зумовила жорстку реакцію економіки України на світову фінансову кризу 2008–2009 рр. і рекордну за показниками глибину провалу першої хвилі кризи у 2009 р. Відновлення зростання з 2010 р. відбулося, передусім, під впливом поживлення на зовнішніх ринках. У 2010 р. експорт товарів з України зріс на 29,6% (за даними Держстату), зокрема за рахунок цінового фактора – на 26%, що було забезпечено післякризовим відновленням світової економіки. Так, найвищу позитивну динаміку в промисловості продемонстрували машинобудування, хімічна та нафтохімічна промисловість і металургія. Водночас відновлення зростання не супроводжувалося позитивними зрушеннями у структурі виробництва, про що свідчило продовження інвестиційної кризи. Таким чином, в економічній ситуації в Україні переважали тенденції відновлення основних рис докризової економічної моделі, якій були притаманні високий рівень відкритості національної економіки та вразливість до коливань кон'юнктури міжнародних ринків. Україна постала перед необхідністю зміни ідеології економічного зростання. Сировинна експортоорієнтована, «староіндустріальна» модель економіки дедалі більше давала збої через нестабільність і фактичне згорання зовнішніх ринків. Уповільнення темпів зростання світової економіки спричинило зрушення попиту на світових ринках і негативно вплинуло на експортоорієнтовані галузі промисловості України. Наслідки збройного конфлікту на сході країни, невизначеність напрямів розвитку та несприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура стали основними чинниками другої хвилі економічного спаду та зменшення обсягів виробництва, зокрема в металургії та у деяких експортоорієнтованих сегментах машинобудування. Наразі необхідним є розв'язання проблем, що гальмують економічне зростання в Україні, та створення системи «драйверів» прискорення економічного розвитку й забезпечення змін у його якості. Саме визначення завдань ЦСР може слугувати імпульсом для подальшого сталого розвитку країни. Стан досягнення ЦРТ протягом 2000–2015 рр. Будуючи державу та впроваджуючи нові інструменти ринкового регулювання соціально-економічних процесів, Україна потребувала чітко визначеної та прийнятної для суспільства стратегії досягнення цілей розвитку. За роки незалежності в економіці країни відбулися суттєві зміни, що вимагали застосування нових підходів до системи стратегічного планування. Після адаптації ЦРТ для України у 2003 р. почали відбуватися зміни у підходах до планування та моніторингу розвитку. Підсумовуючи прогрес України на шляху досягнення ЦРТ, можна виділити певні позитивні зрушення до 2013 р., які було, однак, еліміновано подіями останніх років.

Метою статті є охарактеризувати деякі цілі сталого розвитку, реалізація яких пов'язана із системою охорони інтелектуальної власності, виявити взаємозв'язок, взаємовплив та значення інтелектуальної влас-

ності у поєднанні з цілями сталого розвитку. Ідея статті полягає в тому, щоб на основі Національної доповіді виявити місце і роль системи охорони прав інтелектуальної власності в трансформаційних процесах.

Виклад основного матеріалу. *Визначення національних ЦСР для досягнення до 2030 р.* Протягом 2016 р. інклюзивний процес визначення завдань ЦСР відбувався за чотирма напрямками: справедливий соціальний розвиток; стале економічне зростання та зайнятість; ефективне управління; екологічна рівновага та розбудова стійкості. Суспільне бачення розвитку України до 2030 р. охоплює такі орієнтири для досягнення, як добробут та здоров'я населення, що забезпечуватимуться інноваційним розвитком економіки, побудованим на сталому використанні природних ресурсів. У структурі експорту передбачаються зміни, спрямовані на перехід від сировини та продуктів первинної переробки до продуктів та послуг із високим ступенем доданої вартості. Економічне зростання буде ґрунтуватися на моделі «зеленої» економіки. Завдяки заходам з енергозбереження та застосуванню енергоефективних практик суттєво має знизитися енергоємність валового внутрішнього продукту. Частка виробництва екологічно чистої енергії неухильно зростатиме, витісняючи, перш за все, традиційні технології, що дасть змогу суттєво зменшити викиди парникових газів в атмосферу. Це сприятиме покращенню якості життя населення без шкоди довкіллю і стане вагомим чинником зростання тривалості життя¹.

На сьогодні вже є очевидним необхідність виробництва на території України приладів для вироблення екологічно чистої енергії. Є велика кількість наукових розробок та патентів у сфері енергозбереження. Необхідно спрямувати зусилля на переобладнання в енергетичній сфері.

Важливою та болючою сферою є стале економічне зростання та зайнятість. У процесі трансформаційних процесів в Україні так і не вдалося наростити економічний потенціал. Натомість під час структурної, енергетичної та фінансової криз, які спричинили нестійкий розвиток національної економіки, були втрачені ресурси, капітал та час. У свою чергу, геополітичний конфлікт, що триває понад три роки, звужує можливості забезпечення ефективного розвитку. Певне пожвавлення економічної активності, що спостерігалось у 2016 р., є незначним. Україна і надалі потребує системних інституційних та глибоких структурних реформ, запуску масштабних технологічних перетворень. Пріоритетним завданням економічної політики, якому мають підпорядковуватися всі інші, є забезпечення упродовж подальших 15 років реального зростання валового внутрішнього продукту щонайменше удвічі з одночасним підвищенням рівня зайнятості населення працездатного віку до 70%. Виконання цього завдання залежить від: 1) створення та розвитку високотехнологічних конкурентоздатних виробництв (від фундаментальної науки до виробництва й обслуговування); 2) збільшення внутрішнього попиту шляхом зростання доходів населення та активізації інвестиційних процесів; 3) підтримки експорту з високою часткою валової доданої вартості, реалізації інфраструктурних проектів (автобани, транспортні розв'язки, метро, швидкісні пасажирські залізниці, транспортні засоби для залізничних та водних перевезень: вагони, баржі тощо); 4) швидкого нарощування продуктивності аграрно-промислового комплексу. Базовими принципами діяльності державних та суспільних інституцій у напрямі забезпечення економічного зростання мають стати: орієнтація на використання передусім власних ресурсів, мінімізація зовнішніх запозичень та використання їх виключно з метою розвитку, а не підтримання поточного існування, всебічне сприяння розвитку підприємницької діяльності, гарантування й захист прав власності, стабільність, прозорість і простота податкової системи, викорінення корупції на усіх рівнях та детінізація економіки. Стале економічне зростання неможливе без забезпечення повної і продуктивної зайнятості та гідної праці для всіх жінок і чоловіків, а також захисту трудових прав та надійних і безпечних умов праці для всіх трудящих.

Неусвідомленою проблемою нашого суспільства є екологічна рівновага та розбудова стійкості. Україна належить до групи країн зі складними проблемами довкілля. Вони є типовими, з одного боку, для країн, що розвиваються (незбалансоване використання та вихолощення природних ресурсів), а з іншого – для індустріально розвинених країн (забруднення довкілля промисловою діяльністю). Специфічною проблемою трансформаційного періоду є поведження з відходами. Обсяги утворених відходів зростають, а частка тих, що перероблюються, є незначною. Незмінна практика депонування новоутворених відходів на переповнених полігонах є загрозою для довкілля й посилює ризики для здоров'я населення. Наявна практика землекористування спричиняє погіршення стану земель, а виснажливе використання земельних, лісових і водних ресурсів призводить до незворотних втрат екосистемного та біологічного різноманіття. Частка природно-заповідних територій (6,6% від загальної площі країни) є недостатньою для запобігання таким втратам.²

¹ Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua>.

² Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua>.

На нашу думку, необхідно розглянути можливість створення системних державних програм у сфері екологічної політики, зосередити увагу на якісних показниках покращення, зі зрозумілими маркерами часовими та результативними.

Важливою сферою залишається забезпечення якісної освіти та рівного доступу до неї впродовж усього життя, що поєднує кілька важливих векторів розвитку освіти – якість, справедливість, доступність, залучення та всебічне заохочення. Традиційно високими в Україні є рівень охоплення шкільною освітою та рівень грамотності дорослого населення, за всіма освітніми рівнями не спостерігається значущої гендерної і соціальної нерівності (за значеннями показників «валовий коефіцієнт охоплення вищою освітою» та «середня тривалість навчання» Україна випереджає не тільки регіон ЄЦА, а навіть деякі країни з високим рівнем людського розвитку). Проте нарощування обсягів освітньої підготовки відбувається шляхом зниження якості освітніх послуг у ряді закладів та в умовах збереження деформації інфраструктурного устрою освітньої системи. Загострюються соціально-економічні проблеми, зумовлені комерціалізацією освіти, а напрями «освітня інклюзія» і «освіта впродовж життя» фактично перебувають на етапі становлення. На жаль, наявне інформаційне поле обмежує можливості проведення якісного аналізу стану освітньої галузі.

Найбільш актуальним завданням є прискорення модернізації сільських шкіл, насамперед щодо їх підключення до інтернету і використання комп'ютерних програмних засобів навчання. І тоді використання інтернет-освіти та дистанційних курсів для школярів зробило б освіту мультимедійною³.

Проблемним питанням залишається залучення до освіти дітей з інвалідністю та особливими потребами. Планується, що з 2017 р. на національному рівні буде відстежуватися показник «частка ЗНЗ, в яких організоване інклюзивне навчання». Необхідно ліквідувати гендерну нерівність у сфері освіти щодо отримання професійно-технічної та вищої освіти за різним фахом, в основі якої лежать гендерні стереотипи про ролі жінок і чоловіків у суспільстві.

Рекомендації щодо досягнення цілі: реформування освітньої галузі, що передбачає оновлення стандартів освіти; забезпечення рівного доступу до освіти та професійно-технічної підготовки для уразливих груп населення, насамперед, людей з інвалідністю й осіб, які перебувають в уразливому становищі; оновлення змісту навчання шляхом упровадження навчальних програм з питань сталого розвитку, раціонального споживання, прав людини, гендерної рівності, культури, соціальної єдності, миру та ненасильства тощо; забезпечення принципу відповідності освіти потребам суспільного розвитку.

Важливим аспектом у сфері освіти залишається освіта з основ інтелектуальної власності. Розроблені програми з цієї дисципліни необхідно запроваджувати в школах. Набуті слухачами навички та знання можуть бути застосовані для позитивного інноваційного розвитку.

Основою структурно-інноваційних перетворень мають стати: інноваційна вісь із пріоритетних виробництв, які будуть вітчизняними флагманами у впровадженні інноваційних технологій і навколо яких формуватимуться сучасні кластери; сектор стартапів, який у розвинених країнах переважно виступає провідником науково-технічного прогресу й розвитку конкурентного середовища економіки країни; сектор малого і середнього підприємництва, роль якого у забезпеченні зайнятості і добробуту населення є виключно важливою. Інституційна підтримка розвитку МСП сприятиме поступовому покращенню позиції України за рейтингом Doing Business щодо легкості ведення бізнесу (більше ніж на 60 пунктів у рейтингу на кінець 2030 р.); великі експортери, завданням яких є просування вітчизняних високотехнологічних товарів на зовнішні ринки; інституції, що сприятимуть залученню інвестицій в Україні та створенню сприятливих умов для інвестування в українську економіку.

Осучаснення інституціональної структури промисловості полягає у перетворенні її з фрагментарного на цілісний, інтегрований у глобальну економіку виробничий комплекс, що здатний до високорентабельної діяльності та саморозвитку, поєднує системно структуровані галузеві утворення, збалансовані потребами зовнішніх і внутрішнього ринків, і відповідає вимогам екологічно безпечного розвитку й ефективного використання ресурсів та енергії.

Інноваційна промислова політика має базуватися на стратегічному та галузевих довгострокових прогнозах і ураховувати найкращий світовий досвід.

³ Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua>.

Важливо вдосконалити систему наукового та освітнього забезпечення розвитку промисловості. Необхідно відродити ланку галузевої науки, що нині майже ліквідована. Концентрація матеріальних та фінансових ресурсів на впровадженні наукових досліджень із пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки дасть змогу збільшити до 2030 р. фінансування науки за рахунок усіх джерел до 3% ВВП. Це зумовить покращення науково-технічного потенціалу промислового сектору України та підвищення ефективності виробництва в умовах високої глобальної конкуренції.

Для досягнення цілі в Україні необхідно розробити Стратегію розвитку (модернізації) промислового комплексу. Встановлення стратегічних завдань розвитку промисловості має враховувати національні та глобальні виклики (ресурсні соціальні, екологічні, інституційні тощо). Ці завдання мають базуватися на положеннях Угоди про асоціацію України з ЄС та поглибленої всеосяжної угоди про вільну торгівлю з ЄС. Стратегія має створювати умови для використання європейських програм «Розумні спеціалізації», «Європейська кластерна програма», «Горизонт 2020», COSME та залучення додаткової підтримки шляхом участі країни у регіональних і глобальних програмах ЄС. Формування структури нової сталої промисловості, напрямів її диверсифікації, децентралізації та кластеризації, запровадження інструментів розумних спеціалізацій та посилення ролі регіонів має відбуватися з урахуванням оцінки впливу заходів на зростання доданої вартості та зайнятості. Впровадження Стратегії має здійснюватися шляхом розроблення поетапних планів дій на основі сучасних інструментів горизонтальної та секторальної політики, диверсифікації фінансових потоків та постійного оцінювання результативності промисловості та наслідків реалізації промислової політики. Важливим чинником є інтеграція принципів ділової досконалості та управління якістю на всіх рівнях (макро-, мезо- та мікро-) з метою підвищення конкурентоспроможності національної економіки.⁴

Рекомендації щодо досягнення цілі: розвиток інфраструктури ринків капіталу, зокрема оздоровлення банківської системи, яка має стати основним джерелом дешевих фінансових ресурсів; створення державних і приватних установ, що надають фінансові ресурси та знижують ризики виходу на світові ринки для малих і середніх підприємств-експортерів; розвиток сучасної надійної та доступної інфраструктури, включаючи інформаційно-комунікаційну, дорожньо-транспортну, енергетичну та інноваційну інфраструктуру, для підвищення ефективності діяльності бізнесу та якості життя населення; створення системи стимулів для підвищення ефективності використання ресурсів, ширшого застосування чистих та екологічно безпечних технологій і промислових процесів; створення дієвої ефективної системи захисту об'єктів інтелектуальної власності; поширення різних форм участі держави в реалізації інфраструктурних проєктів, забезпечення проведення гнучкої тарифної політики для створення привабливих умов для бізнесу та інвесторів.

Висновки. Шляхи вирішення тих проблем, які аналізуються в цьому дослідженні за допомогою використання ресурсів створення нових об'єктів інтелектуальної власності з більшою ймовірністю призведуть до позитивного результату.

Прикладне поєднання двох архіважливих сфер (сталий розвиток та інтелектуальна власність) реалізовано в діяльності Центру наукових досліджень інтелектуальної власності та розвитку довкілля. Співробітники цього центру беруть участь у розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів, працюють над проблематикою щодо інтеграції екологічної політики в інші галузеві політики, зокрема у сферу промислової власності, створенні практичних засобів участі громадськості у прийнятті управлінських рішень у сфері охорони навколишнього природного середовища та природокористування, вдосконаленні екологічної освіти.

Загальна мета Центру наукових досліджень інтелектуальної власності та розвитку довкілля досягається через різні види діяльності, а саме: проведення фахових зустрічей та обговорень з актуальних питань у досліджуваній сфері, створенні ініціатив у сфері охорони довкілля, аналітичної роботи, проведення наукових досліджень, здійсненні заходів у сфері екологічної освіти.

Наукові дослідження Центр інтелектуальної власності та розвитку довкілля здійснює у сфері охорони навколишнього природного середовища, охорони атмосферного повітря, збереження озонового шару, раціонального використання, відтворення й охорони об'єктів тваринного і рослинного світу, відтворення та охорони земель, охорони та відтворення вод, раціонального використання водних ресурсів, дослід-

⁴ Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua>.

дженні різноманітних економічних процесів, які впливають на екологію, впливі інтелектуальної власності на життєдіяльність суспільства.

Анотація

У статті розкрито питання взаємозв'язку між деякими аспектами цілей сталого розвитку та інтелектуальною власністю. Сталий розвиток розглядається в розумінні загальної концепції стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі. Тобто такий розвиток, що задовольняє потреби сучасників, без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти майбутні потреби. Право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності.

Summary

Sustainable development is examined in understanding of general conception in relation to the necessity of establishment of balance between satisfaction of modern necessities of humanity and defence of interests of future generations, plugging their requirement in a safe and healthy environment. It is such development that satisfies the necessities of contemporaries without harm for possibility of future generations to satisfy future necessities. A right of intellectual ownership is a right for personality on the result of intellectual, creative activity or on other object of right of intellectual ownership.

Використана література:

1. Глобальні цілі сталого розвитку 2015–2030 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.html>.
2. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://menr.gov.ua>.

Olena Chomakhashvili,

*Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Head of the commercial designations*

*Department of Industrial Property Research Institute intellectual property
National Academy of Sciences of Ukraine*